

ZALAI ANITA

A nőkérdés Spanyolországban a második köztársaság idején (1931–1939)

TANULMÁNYOK

Az 1931. április 14-én kikiáltott második köztársaság Spanyolország jelenkori történetének első tartós demokratikus berendezkedésének kezdetét jelentette, amely azonban – számos és összetett oknál fogva – nem volt hosszú életű, mivel 1936 júliusában közel három évig elhúzódó polgárháború kezdődött. A második köztársaság éveiben olyan új, modern pártrendszer jött létre, amely – sűrű átrendeződései dacára – minden korábbinál pontosabban képezte le a spanyol társadalom szociális-kulturális tagolódását. Fennállásának rövid időtartama ellenére a köztársaság számos mélyreható változást eredményezett, illetve indított el az ország politikai, gazdasági és társadalmi berendezkedésének átalakítása, modernizálása érdekében. Összehasonlítva más latin országokkal, a második köztársaság mintegy negyedszázados megkésettiséggel igyekezett megvalósítani az első lépést a modern állam felé: az állam laicizálását, az egyház és az állam szétválasztását. Az egyház oktatási tevékenységének megtiltásával állami monopóliummá vált az oktatás, mely egyúttal a szociális reform eszközeként is szolgált, és a kultúra területén tapasztalható társadalmi egyenlőtlenségek enyhítése irányában hatott. A szociális reformok másik fontos szeletét képezte a munkástörvényhozás. A második köztársaság jelentős vívmányaként értékelhető a katalán autonómia, valamint az ambiciózusnak induló, de korlátozott mértékű agrárreform, illetve a hadsereg reformja is.¹ Ezen széles körű reformok szerves részét képezték a nők helyzetének javítására irányuló intézkedések, melyek az új alkotmányba is bekerültek. Ennek ellenére egészen a közelmúltig a történeti munkákban szinte egyáltalán nem jelent meg a nőkérdés.

¹ *Gabriel Jackson*: La República Española y la Guerra Civil 1931–1939. Crítica, Barcelona, 1999; *Ricardo de la Cierva*: Historia de la Guerra Civil Española. Fenix, Madrid, 2006; *Hugh Thomas*: The Spanish Civil War. London. 3^d Ed. Penguin, Harmondsworth, 1979; *Antony Beevor*: A spanyol polgárháború. Európa, Bp., 2002; *Zalai Anita*: Politikai pártok Spanyolországban. Belvedere Meridionale, Szeged, 2011.

A nők jogai a 20. század első évtizedeiben

A korabeli felfogás érzékeltetéséül szolgálhat a kiemelkedő spanyol konzervatív államférfi, Antonio Cánovas del Castillo 1872-ben elhangzott kijelentése, amely hűen tükrözi a kor közgondolkodását: *„Legyünk elégedettek, hogy annyi évszázadon át mi, férfiak irányítottuk a világot, néhány rövid életű és mellesleg gyakran szerencsétlen sorsú királynőtől eltekintve; törődjünk bele, hogy a választójog, melyet kizárólag mi gyakoroltunk... egyszer általánossá válik; legyünk elégedettek, hogy még mindig csakis mi hozzuk a törvényeket mindkét nem számára, és csaknem monopolizáltuk a tudományokat és a művészeteket... Ijesztő belegondolni, hogy egy nap majd a nők rendelkezésére állhat mindaz a számos eszköz, amely eddig nem, mindaz, ami a tudásból és az egyéni szabadságjogokból fakad.”²*

A spanyol nők helyzete korántsem indokolta Cánovas félelmeit. Erre vonatkozóan az 1889-es polgári törvénykönyv szolgálhat forrásként, amely részletesen szabályozta a nők, főként a férjzett nők helyzetét.³ Míg a hajadon nők apjuk gyámsága alatt álltak, házasságkötésük után teljes mértékben alárendelt helyzetbe kerültek a férjük mellett. A törvénykönyv 57. cikkelye értelmében a „feleség kötelező engedelmisséggel tartozott férjének”. A házasság ellen elkövetett bármilyen vétség esetében (például házasságtörés) kizárólag a nőket büntették, ami ketős szexuális erkölcsi mérce érvényesítését jelentette. Férjzett nők kizárólag férjük jóváhagyásával vállalhattak munkát, fizetésükkel is férjük rendelkezett, még a különélő házaspárok esetében is, miután a törvénykönyv 59. cikkelye kimondta: *„A férj a házastársi közösség anyagi javainak kezelője.”* A nőket a férfiak egyfajta „tartozékának” tekintették. Gyakorlatilag sem a háztartásban, sem a közéletben nem képviselheték saját érdekeiket, így politikai jogaik sem voltak.⁴ Ahogy a törvények is mutatják, Spanyolországban a 20. század küszöbén a férfi identitástudat alapját a munka és a közélet jelentette, a női identitását pedig az anyaság és a családi életben betöltött szerep adta.

Az 1920-as évekre a spanyol társadalom azonban jelentős változáson ment keresztül, gazdasági, társadalmi, kulturális viszonyait tekintve egyaránt, melynek következtében felvetődött az igény a nők társadalmi helyzetének megváltoztatására, így a közéletben való megjelenés iránt is, amivel együtt járt volna az állampolgárság fogalmának újraértelmezése is. Talán meglepő lehet, de éppen Miguel Primo de Rivera tábornok autokratikus rendszere hozott jelentős előrelépést a nők társadalmi helyzetében.

A diktátor eltökélt szándéka volt, hogy felszámolva a hagyományos parlamentáris rendet újfajta politikai és intézményrendszert hoz létre (be is tiltotta a

2 Idézi Carmen González Martínez: 75 aniversario del derecho al sufragio femenino en España. www.um.es/campusdigital/Cultural/votofemenino2.htm. A hozzáférés ideje: 2011 decembere.

3 La Constitución de 1889: www.boe.es/aeboe/consultas/bases_datos/doc.php?id=BOE-A_1889-4763. A hozzáférés ideje: 2011 decembere.

4 Uo. 60. cikkely: *„A férj a feleség képviselője. A feleség – férje engedélye nélkül – nem jelenhet meg bíróság előtt...”*

politikai pártok működését hatalomra kerülése után). Ennek kapcsán 1924. március 8-án (szimbolikus dátum: a nemzetközi nőnap ünnepe) törvényerejű rendeletet hoztak (Helyhatósági Statútum, Estatuto Municipal), melynek értelmében a 25. életévüket betöltött *családfenntartó nők* választókká, illetve választhatókká váltak. A rendelet 1 729 793 nőnek biztosított választójogot mintegy 6 783 629 férfi választóval szemben. Miután azonban a diktatúra éveiben nem írtak ki választásokat, a nők nem élhettek választójogukkal.⁵

1924. április 1-jétől kezdetét vette a községtanácsok megújítása, amelyekben viszont a nők aktív szerepet vállalhattak. Ily módon a közigazgatás alsó szintjén, városi, községtanácsi tanácstagként, a kisebb településeken akár polgármesterként is megjelentek a nők a közéletben. (Hozzá kell tenni, hogy a korabeli vélemények a települések igazgatását valójában „női feladatként” értékelték, mintegy a „házimunka kiszélesítéseként” értelmezték.)⁶

1925 decemberében a diktátor – a korábbi katonai kormányzás helyére – polgári Direktóriumot állított fel, majd korábbi ígéretéhez híven lépéseket tett az alkotmányossághoz való visszatérésre. A liberális parlamenti rendszer újraesztése helyett hivatásrendi nemzetgyűlést hívott össze. Szándékának megerősítésére 1926 szeptemberében népszavazást írtak ki, amelyen minden 18 éven felüli nő is részt vehetett, és aláírásával támogathatta a diktátort. 1927 szeptemberében a király összehívta a Nemzeti Tanácskozó Gyűlést, melynek feladata az új, korporatív alkotmány előkészítése volt.⁷ A kiírás szerint a Nemzeti Tanácskozó Gyűlés munkájában részt vehettek „férfiak és nők, hajadonok, özvegyek és házások, ez utóbbiak férjük felhatalmazásával”. A gyűlést 1927. október 11-én nyitották meg. 13 nő vett részt a munkájában, közülük Concepción Loring volt az első nő, aki felszólalt a spanyol törvényhozásban.⁸ Primo de Rivera 1929-es alkotmánytervezetének 58. cikkelye rendelkezett az általános (női) választójog bevezetéséről.⁹ Az alkotmánytervezetet azonban nem fogadták el. Primo de Rivera lemondásával a diktatúra 1930 januárjában megbukott.

A Primo de Rivera bukása utáni időszak visszalépést jelentett a női jogok terén, mivel a nők ismét kiszorultak a községtanácsokból. A Dámaso Berenguer tábornok vezette új kormány legfőbb feladatának az alkotmányos keretekhez való visszatérést tekintette, ennek érdekében pedig mielőbbi választások kiírását tervezte. Az 1931. április 12-i helyhatósági választások előtt azonban a kormány úgy döntött, hogy az érvényben lévő 1924-es Helyhatósági Statútum ellenére, a

5 Paloma Díaz Fernández: La dictadura de Primo de Rivera. Una oportunidad para la mujer. Espacio, Tiempo y Forma. Serie V. Historia Contemporánea 17. (2005) 180.; <http://espacio.uned.es:8080/fedora/get/bibliuned:ETFSerieV2005/deuo:Collection/view>. A hozzáférés ideje: 2011. december. Forrás: Archivo del Congreso de los Diputados, Sección de Varios, Serie de la Junta Central del Censo o Junta Electoral Central, Legajo 69/2. Octubre de 1924.; www.hispanidad.info/tema94.htm. A hozzáférés ideje: 2011. december.

6 Díaz Fernández, P.: i. m. 183–184.

7 Harsányi Iván: Az Ibériai-félsziget 20. századi diktatúrái. Limes 16. (2003) 3. sz. 66.

8 www.hispanidad.info/tema94.htm. A hozzáférés ideje: 2011. december. Díaz Fernández, P.: i. m. 186.

9 www.hispanidad.info/1929anteproyecto.htm. A hozzáférés ideje: 2011. december.

női elektorokat törli a választói névsorból. A női elektorok száma 1924 óta jelentősen megemelkedett, főleg a nagyobb városokban: Madridban 40,95% volt a női választók aránya, Pamplonában, ahol a legmagasabb volt az országban, 40,98%.¹⁰

A kormány döntése miatt a nők nem vehettek részt az 1931. április 12-i községtanácsi választáson, amely a nagyvárosokban a köztársasági erők elsöprő győzelmét eredményezte, új irányt szabva a politikai eseményeknek.¹¹ Ezek után immár a második köztársaságra várt a történelmi feladat, hogy törvénybe iktassa a nők jogait, mindenekelőtt a női választójogot. A köztársaság kikiáltásával valóban gyökeres változások kezdődtek a nők társadalmi, gazdasági helyzetét és jogait illetően: már nem csak közhivatalt vállalhattak, számos jogot nyertek a házasság és a család vonatkozásában is, valamint az oktatás terén. A legfontosabb, és hatalmas vitát kiváltó téma mindazonáltal a női választójog kérdése volt, amely a köztársaság alkotmánytervezetének vitája kapcsán került a figyelem középpontjába.

Vita a nők választójogáról

Az Alkotmányozó Gyűlésben 1931. szeptember utolsó és október első napjaiban tárgyalták a tervezet második és harmadik fejezetét az „állampolgárságról”, illetve a „spanyolok jogairól és kötelességeiről”. Ennek kapcsán került napirendre a női választójog kérdése, mely óriási feszültséget és heves vitákat generált a cortesben, mivel e témában még a reformok mellett egyébként erősen elkötelezett polgári baloldali pártjai sem mutatkoztak egységesnek. Az álláspontok azonban nem a hagyományos politikai bal- és jobboldal tengelye mentén fogalmazódtak meg.

A női választójog legfőbb védelmezője Clara Campoamor volt, kinek neve később egybeforrott a női választójoggal. A Radikális Párt színeiben megválasztott képviselő, liberális demokrata, egyébiránt harcos feminista ügyvéd a nők emancipációjáért szállt síkra, melynek legelső és elengedhetetlen lépésének a női választójog azonnali bevezetését tekintette. Véleménye szerint a demokrácia és a patriarchális hatalom összeegyeztethetetlenek. Azzal érvelt, hogy ha nem fogadják el a nemek politikai jogegyenlőségét, a köztársaság mint demokratikus rendszer hiteltelenné válik, mivel a patriarchális rendet védelmezi.

Campoamor számára az egyetemes polgárjog jelentette a demokrácia alapját. A női emancipáció és az általános polgárjog elismertetése érdekében 1931-ben létrehozta a Női Köztársasági Unió (Unión Republicana Femenina) elnevezésű szervezetet, mely programja értelmében a nők és a gyermekek politikai

10 www.hispanidad.info/1929anteproyecto.htm. A hozzáférés ideje: 2011. decembere. *Díaz Fernández*, P.: i. m. 188.

11 A választás eredménye máig vitatott a spanyol történetírásban. Az egyetlen hivatalos forrás az 1932. évi Statisztikai Évkönyv. Adatai szerint 40 275 monarchista szavazattal szemben 26 563 köztársasági szavazat született. A monarchista szavazatok vidéken születtek, ahol hagyományosan a helyi nagybirtokos „caciquék” befolyása érvényesült. A városokban, főként a tartományi székhelyeken azonban egyértelmű köztársasági győzelem született.

és társadalmi jogaiért, valamint az állampolgári nevelésért szállt harcba, melynek célja a nők felkészítése állampolgári jogaik gyakorlására.¹² Clara Campoamor álláspontjával mindazonáltal nemcsak a politikusok jelentős része nem értett egyet, de még saját pártja, a centrista Radikális Párt parlamenti csoportja sem.¹³

A parlamenti vita felszínre hozta a magukat demokratának valló politikusok közötti feszültségeket és nézetkülönbségeket. A női választójog bevezetését ellenzők táborában többféle érvelés létezett. Az állampolgárság és a polgárjog értelmezésével kapcsolatban megfigyelhető ellentétes vélemények azonban – ahogy már utaltunk rá – nem a szokásos bal- és jobboldal közötti választóvonalat követték. Érdeemes megemlíteni néhány, a tradicionális értékrendet tükröző hozzászólást. Idesorolható Dr. Roberto Novoa Santos álláspontja, aki a Gallego Köztársasági Föderáció tagja volt. Érvelésében saját, *A női nem szellemi nyomora* címmel korábban megjelent könyvére hivatkozott. Novoa Santos biológiai indíttatású érve szerint a nő természeténél fogva nem alkalmas polgárjogok gyakorlására, mivel a női természet attribútuma a hisztéria: „A hisztéria nem betegség – mondja –, hanem maga a női természet. A nő ez: hisztéria.” Szenvedélyessége, érzelmessége és a kritikai szellem hiánya miatt – nézete szerint – a nő nem alkalmas a politikában való részvételre. Ezzel szemben kiemeli a férfi racionalitását, kritikai szellemét, autonómiáját és individualizmusát. Összegezve, rendkívül veszélyesnek ítélte, hogy a nők választójogot kapjanak, mivel ily módon – véleménye szerint – a köztársaság sorsát a női hisztéria határozná meg.¹⁴

Szintén biológiai indíttatású volt Manuel Hilario Ayuso egyetemi tanár, a Föderalista Köztársasági Párt képviselőjének felszólalása is, melyet Clara Campoamor „trágár viccnek”, Manuel Azaña – későbbi miniszterelnök – pedig „illetlen tréfának” minősített.¹⁵ A soriai köztársasági politikus indítványában eltérő életkorhoz kötötte a férfi és a női választójogot. Míg a férfiak számára a 23. életév betöltését tartotta kívánatosnak a választójog gyakorlásához, addig a nők számára a 45. életév betöltését jelölte meg. Szerinte a nők ekkorra válnak pszichológiailag kiegyensúlyozottá és mentálisan éretté.

Hasonlóképpen biológiai érvekre támaszkodott válaszában César Juarros Ortega progresszista párti orvos, bár elutasította és tudománytalannak nevezte Hilario Ayuso okfejtését. Megkérdőjelezte az Ayuso által javasolt életkort, mivel szerinte éppen a változókor jelent veszélyt a nők lelki egyensúlyára. Juarros Ortega, akárcsak Hilario Ayuso, a női termékenységi ciklushoz kötötte a nők politikai cselekvőképességét. A biológiai érvek mellett a komplementaritásra, a két nem egymást kiegészítő szerepére való hivatkozás is megjelent a felszólalásokban. Éppen Juarros Ortega volt az, aki erre hivatkozva határozottan kiállt a női választójog mellett. Nélkülözhetetlennek tartotta a nők részvételét a törvényalkotásban,

12 Mary Nash: *Género y ciudadanía*. In: *Política en la Segunda República*. Coord.: Juliá Santos. Marcial Pons, Madrid, 1995. 250–251.

13 Manuel Azaña: *Diarios completos*. Monarquía, República, Guerra Civil. Introducción: Juliá Santos. Crítica, Barcelona, 2000. 296.

14 Nash, M.: *Género y ciudadanía* i. m. 232.

15 Azaña, M.: i. m. 296.

mivel ők képviselték a nemzet egyik felét, és nélkülük a népfenség elve kérdőjeleződött volna meg. Ezzel együtt érvelésében a nemek különbözőségét hangsúlyozta, és nem a nemek egyenlőségét: „A nő az anyaság érzését képviseli, amit a férfi felfogni sem tud. A nő pszichológiája más, mint a férfié.”¹⁶

Az ellenzők másik nagy táborát a polgári baloldal pártjai (a radikális szocialisták, a Manuel Azaña vezette Köztársasági Akció) és a centrista radikálisok alkották, akik a női választójog gyakorlásának politikai következményeitől tartottak. Ennek háttérben erőteljes egyházellenességük állt, illetve az a szilárd meggyőződésük, miszerint a nők „reakciós” módon gyakorolnák választójogukat. Mindannyian a köztársaság jövőjét féltették a női szavazóktól.¹⁷

Ennek ellenére a női választójog mellett szólalt fel a Köztársasági Akció egyik tagja, Roberto Castrovido: „Azt mondják, a nőnek nem lehet szavazati joga, amíg gyónni jár, amíg szellemi vezetője egy pap vagy egy szerzetes. Pedig a nő sosem fog az egyház befolyása alól kikerülni, míg meg nem adjuk neki a választójogot.” Castrovido álláspontja is a köztársaságiak félelmét tükrözte, akikről szinte közhelyként emlegették, hogy híres szabad gondolkodásukkal azt is képtelenek voltak elérni, hogy a saját feleségeik ne járjanak misére többé.¹⁸

A fentebb említett álláspontok közös vonása, hogy nem ismerték el a nő önálló akarattal rendelkező, racionális és autonóm politikai alanyként. Mindemellett a parlamenti vitában jól kitapintható egyfajta nyugtalanság is, a férfiak politikai egyeduralmának megszűnésétől való félelem.¹⁹

A női választójogról szóló parlamenti szavazást megelőzően heves vita bontakozott ki az alkotmányozó gyűlés két képviselője között, ugyanis a női választójog legharcosabb támogatója és vele szemben egyik legfőbb ellenzője is nő volt.²⁰ Clara Campoamorral szemben a Radikális Szocialista Párt képviselője, Victoria Kent – az egyetlen nő pártjának képviselői között – azt az álláspontot képviselte, hogy korai lenne kiterjeszteni a választójogot, mivel a nők még nincsenek kellően felkészülve a választójog gyakorlására: „Néhány év szükséges ahhoz, hogy a nők megtapasztalják, mennyivel jobb a köztársaság, mint a monarchia.” Véleménye szerint a demokráciára és a köztársaság sorsára nézve veszélyes lenne azonnal megadni a választójogot a nőknek.²¹ Victoria Kent felszólalására válaszolva Clara Campoamor ismét határozottan kiállt a női választójog mellett. Számos példát említett a nők cselekvő állásfoglalására a marokkói és a kubai háborúk kapcsán. Érvelésében ismételten a demokrácia alapelveire apellált: meglátása sze-

16 Nash, M.: Género y ciudadanía i. m. 254–255.

17 Juan Avilés Farré: La izquierda burguesa en la II República. Espasa-Calpe, Madrid, 1985. 94.

18 Uo. 96.

19 Nash, M.: Género y ciudadanía i. m. 257.

20 Az alkotmánytervezet vitája idején még csak két női képviselő volt az Alkotmányozó Gyűlésben. A harmadik női képviselő, Margarita Nelken 1931 végére tudott érvényt szerezni az 1931 júniusában Badajoz képviselőjeként elnyert parlamenti mandátumának.

21 Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República española [A Spanyol Köztársaság Alkotmányozó Gyűlésének Parlamenti Naplója] (= DSSC), 1931. okt. 1.

rint a köztársaság részéről „hiba lenne a nőktől megvonni ezt a jogot... súlyos következményekkel járó politikai hiba”.²²

Manuel Azaña későbbi miniszterelnök naplójában „nagyon szórakoztatónak” nevezte a parlament két képviselőjének „szócsatáját”: „*Campoamor kissasszony okosabb és ékesszólóbb, mint Kent – írja –, de ellenszenvesebb is.*” Victoria Kentről így ír: „*Kent a blúza gallérjához beszél, jobbját pedig vadul rázza és köröz vele a levegőben, ökölbe szorítva kezét, mintha legyet akarna röptében elkapni.*”²³ Későbbi bejegyzésében „egyszerű és kedves” emberként jellemzi, a három képviselő közül egyedül őt találta szimpatikusnak, hozzátéve: „*ő az egyetlen korrekt is közülük.*”²⁴ A parlamenti vitában Manuel Azaña Campoammoral értett egyet. Naplójában így fogalmaz: „*Kegyetlenség lenne megtagadni a választójogot a nőktől, azt gyanítva, hogy esetleg nem a köztársaság mellett fognak voksolni.*”²⁵ Ennek ellenére pártja, a Köztársasági Akció a női választójog bevezetése ellen szavazott.

Victoria Kenthez hasonló véleményen volt Margarita Nelken szocialista politikus is, aki az alkotmánytervezet vitájában még nem vett részt. 1931 végén került be a parlamentbe harmadik női képviselőként, illetve a Szocialista Párt egyetlen női képviselőjeként. Elméletben Kent és Nelken is elfogadták a női választójog bevezetésének szükségességét, de a gyakorlatba való átültetésével kapcsolatban komoly aggályaik voltak. Margarita Nelken így fogalmazott: „*Veszélyes fegyvert nem lehet gyerekek kezébe adni, azt feltételezve, hogy néhány éven belül majd a használatát is elsajátítják.*”²⁶

Margarita Nelkenről Azaña meglehetősen epésen nyilatkozik 1932. január 5-i keltezésű naplóbejegyzésében: „*Az, hogy Nelken politikai kérdésekben állást foglal, teljesen kihoz a sodromból. Maga a megtestesült indiszkréció. Egész életében festészetről írogatott, én pedig soha nem gondoltam volna, hogy politikai ambíciói lennének. Nagyon meglepett, amikor megláttam Badajoz jelöltjeként. Szocialista szavazatokkal győzött, de a Szocialista Párt csak sokára fogadta be »soraiba«, és a cortes is csak nagy sokára fogadta el képviselőként. Hiúnak és ambiciózusnak kell lenni ahhoz, hogy ilyen áron kerüljön be valaki a kongresszusba, mint Nelken.*” Ugyanitt Azaña, mintegy mellékesen, de a parlamenti viszonyokat jól érzékeltet-

22 DSSC, 1931. okt. 1.; Nash, M.: Género y ciudadanía i. m. 249–250.

23 Azaña, M.: i. m. 296.

24 Uo. 511. Victoria Kentet a spanyol börtönök főigazgatójává nevezték ki. Azaña 1932. május 20-i naplóbejegyzésében azt is leírja, hogy Kent végül alkalmatlannak bizonyult erre a posztra: „Túlzottan embereséges, és ennek ellensúlyozására nem rendelkezett kellő vezetői adottságokkal. A börtönök állapota riasztó. Nincs fegyelem. A rabok akkor szöknek meg, amikor akarnak.” Santiago Carrillo, a Spanyol Kommunista Párt későbbi főtitkára is említést tesz memoárjában Victoria Kent főparancsnoki tevékenységéről. Carrillo szerint Kentnek sikerült elérnie, hogy a spanyol börtönök belső rendje a világ egyik legliberálisabb modellje legyen. *Santiago Carrillo: Memorias. El testimonio polémico de un protagonista relevante de nuestra transición.* Planeta, Barcelona, 2008. 147.

25 Azaña, M.: i. m. 296.

26 Gerard Alexander: Women and Men at the Ballot Box: Voting in Spain's Two Democracies. In: *Constructing Spanish Womanhood – Female Identity in Modern Spain.* Eds. Victoria Lorée Enders–Pamela Beth Radcliff. State University of New York, Albany, 1999. 352.

ve, megjegyzi: „Valaki azt mondta: »Ő az első nő a cortesben.« Ezt azért mondták, hogy Campoamort és Kentet bosszantsák.”²⁷

1931. október 1-jén, a női választójogról szóló döntő szavazás előtt Victoria Kent még tett egy utolsó erőfeszítést: módosító indítványt terjesztett be, amelyben azt javasolta, hogy a nők csak akkor vehessenek részt a parlamenti választáson, ha előtte már két egymást követő községtanácsi választás során érvényesítették választójogukat. Ezt az indítványt azonban elutasították.²⁸

A szocialisták álláspontját e témában nagymértékben befolyásolta az a körülmény, hogy a munkásnőket sokkal kevésbé tudta a befolyása alá vonni a katolikus egyház. Végül – az Alkotmányozó Gyűlés legnagyobb létszámú parlamenti csoportjaként – támogató szavazataikkal el is döntötték a kérdést. A női választójog kérdésében a szocialisták és a jobboldal egyformán szavazott. Ennek eredményeként az Alkotmányozó Gyűlés második körben és elég szoros többséggel, 161 igen és 121 nem szavazattal a női választójog azonnali bevezetése mellett foglalt állást.²⁹ Ily módon Spanyolország ebben a tekintetben Európa egyik leghaladóbb országává lett.³⁰

A női választói magatartással kapcsolatban makacsul tartotta/tartja magát az a sztereotípiá, miszerint az 1933. novemberi parlamenti választáson a jobboldal elsőprő győzelmét a női szavazatoknak köszönhetette.³¹ A rendelkezésre álló adatok szerint 1933 őszén valamivel több nőnek volt szavazati joga, mint férfinak, számszerűsítve 6 849 000 nőnek 6 338 000 férfival szemben, tehát állásfoglalásuknak valóban óriási jelentősége volt.³² A női szavazat „mindennél fontosabb – írja Herminio Fernández de la Poza radikális párti képviselő Alejandro Lerroux-nak, a párt vezérének a parlamenti választások előtt, 1933. október 13-i jelentésében –, mivel Spanyolországban a nők 90%-a vagy még több katolikus és 60 vagy 70%-a monarchista. Emellett – fűzi hozzá – a jobboldal szervezettebb a nők körében, mint bármely más politikai erő.”³³ A radikálisok félelme alaptalannak bizonyult, mivel 1933 novemberében óriási választási sikert arattak.³⁴

27 Azaña, M.: i. m. 426.

28 DSSC, 1931. okt. 1.

29 Avilés Farré, J.: i. m. 96. A Köztársasági Akció 27 fős parlamenti csoportjából Castrovido mellett még két fő szavazott a női választójog bevezetése mellett. A Radikális Szocialista Pártból pedig a katalán Nogués.

30 A női választójogot először Ausztráliában vezették be 1902-ben, majd Finnországban 1906-ban és Norvégjában 1913-ban.

31 Rosa María Capel női választójogról szóló könyvében azt állítja, a nők kisebb része támogatta a baloldalt, a többség „hozzájárult a jobboldal győzelméhez”. Rosa María Capel Martínez: El sufragio femenino en la II República. Horas y Horas, Madrid, 1992. 245. Hasonló állásponton vannak: Gerald Brenan: El laberinto español. Antecedentes sociales y políticos de la guerra civil. Plaza y Janés, Barcelona, 1985; Ricardo de la Cierva: Historia de la Guerra Civil española, I. Antecedentes: Monarquía y República 1898–1936. San Marín, Madrid, 1969.

32 Nigel Townson: La República que no pudo ser. La política de Centro en España (1931–1936). Taurus, Madrid, 2002. 454. Townson adatai szerint 14%-kal több női választó volt, mint férfi. A tartományi székhelyeken 12%-kal több, Madridban pedig 19%-kal több női választó volt. Uo. 227.

33 Uo. 227.

34 A radikálisok 104 parlamenti helyet szereztek. Őket csak az 1933-ban létrehozott jobboldali katolikus gyűjtőpárt, a CEDA szárnyalta túl (117 mandátum). A baloldal viszont óriási vereséget szenvedett. A

A leadott szavazatok nemek szerinti megoszlásával kapcsolatban nem állnak rendelkezésre adatok. Valószínűsíthető azonban, hogy a baloldal 1933. őszi vereségének hátterében nem annyira a nők részvétele, sokkal inkább a Manuel Azaña vezette polgári baloldal kétéves kormányzása eredményeként megfigyelhető általános elégedetlenség és csalódottság állt. (Nem került be a parlamentbe Clara Campoamor, a női választójog élharcosa, és Victoria Kent sem.) Ezt a feltevést támasztja alá az a tény is, hogy a választási eredmények szerint a baloldali kormányzásból kiábrándult szavazók nemcsak az 1933-ban létrehozott jobboldali, konzervatív, katolikus gyűjtőpártra, a CEDA-ra szavaztak, hanem a centrista beállítottságú és *laikus* polgári pártra, a Radikális Pártra is.³⁵ A nők politikai jobboldalt preferáló választói magatartásával kapcsolatos prekonceptciónak az 1936. februári választások eredménye is ellentmond, amikor viszont a baloldali Népfront győzött. A második köztársaság választásait nem a nemek vagy a vallásos érzület döntötte el, hanem sokkal inkább a politikai eseményekkel és pártokkal kapcsolatos elégedetlenség.³⁶

Az 1931-es alkotmány nők helyzetére vonatkozó cikkelyei

Az 1931-es köztársasági alkotmány, az új rendszer demokratikus berendezkedését hangsúlyozva, Spanyolország történetében először ismerte el a nemek közötti egyenlőséget (36. cikkely: „Minden 23. életévét betöltött állampolgár, nemétől függetlenül, a törvények által előírt azonos választójoggal rendelkezik.” 40. cikkely: „Minden spanyol, nemre való tekintet nélkül, érdemei és képességei szerint alkalmazható közhivatal és köztisztviselés betöltésére, kivéve ha ennek törvényes akadályja van.”).³⁷ Az alkotmány értelmében nők is kerülhettek fontos állami tisztségekbe és az egyetemekre, lehettek akár diplomaták, mérnökök, jegyzők. A korszak asszonyainak sajátos családi és társadalmi pozíciója, valamint a politika labilitása miatt azonban csak nagyon kevés nő vett részt tevékenyen a közéletben, bár számuk azért egyre nőtt.³⁸

A demokrácia elvei alapján az egyenlőség eszméjét más területekre is kiterjesztették, így például a magánszférára, a családra is. A diszkriminatív törvények helyett a házasság és a család immár a nemek közötti egyenlőség elvén alapult (43. cikkely: „A család az állam különleges védelme alatt áll. A házasság a

szocialista képviselők száma 59 főre csökkent. Az adatokat José Ramón Montero közli: *La II República española. Bienio rectificador y Frente Popular, 1934–1936*. Ed. J. L. García Delgado. Siglo XXI, Madrid, 1988. 5–6.

35 Alexander, G.: i. m. 358.; González Martínez, C.: i. m.

36 Az 1933. novemberi választás eredményeként három baloldali nő került a parlamentbe: Margarita Nelken, Matilde de la Torre és María Lejárraga, illetve három jobboldali nő: Francisca Bohigas, María Urraca Pastor és Pilar Careaga. 1936 februárjában a Népfront győzelmével pedig már öt baloldali nő: Margarita Nelken, Victoria Kent, Julia Álvarez, Matilde de la Torre és Dolores Ibarruri.

37 Constitución de 1931: www.congreso.es/constitucion/.../cons_1931.pdf. A hozzáférés ideje: 2011 decembere.

38 Españolas en la transición – De excluidas a protagonistas (1973–1982). Biblioteca Nueva, Madrid, 1999. 165–166., 219.

nemek egyenjogúságán alapszik, felbontani pedig közös elhatározással, illetve bármelyik házastárs kezdeményezésére lehet, ez utóbbi esetben indoklással.”). Az alkotmány szellemiségének értelmében 1932-ben törvénybe iktatták a polgári házasságkötést, illetve engedélyezték a kölcsönös megegyezésen alapuló válást. Ez utóbbi az egyik leghaladóbb intézkedésnek számított Európában. Az alkotmány értelmében az állam kötelezettséget vállalt a női munka szabályozására is (46. cikkely: „A munka bármilyen formájában társadalmi kötelesség, és a törvény védelmét élvezi. A Köztársaság minden dolgozó számára biztosítja a méltó léthez szükséges feltételeket. Szociális törvényhozása szabályozza (a beteg- és balesetbiztosítás eseteit, a munkanélküli, öregségi, rokkantsági és halál esetére vonatkozó biztosítást) a nők és a fiatalok munkavégzését, különös tekintettel az anyák védelmére...”).

Spanyolországban a második köztársaságot megelőzően a női munkavállalók gyakorlatilag szinte semmiféle jogvédelemben nem részesültek. 1930-ban mintegy 6 millió családból (85%-a munkás- és parasztcsalád volt) 5 millió családban a nők háziasszonyként tevékenykedtek. Ami egyben azt is jelentette, hogy az aktív női lakosság mintegy 24%-a vállalt munkát a háztartáson kívül. A női munkavállalók szociális összetételét vizsgálva megállapítható, hogy a dolgozó nők 80%-a hajadon vagy özvegy volt. Ez pedig azzal magyarázható, hogy a korabeli Spanyolországban nem létezett özvegyi nyugdíj, a családanyák férjük halála után családfenntartóvá váltak és munkát kellett keresniük.

A munkát vállaló spanyol nők mintegy egyharmada dolgozott szakmunkásként, elsősorban a textil- és ruhaiparban, a többségük azonban idényjellegű munkát végzett vagy háztartási alkalmazottként dolgozott. Hozzá kell tenni, hogy ez utóbbi esetben semmiféle jogvédelemmel nem számolhattak.³⁹

A köztársaság idején számos intézkedést hoztak a dolgozó nők védelmében. A női munka szabályozása kapcsán eltörölték a házasságkötés vagy anyaság miatt történő elbocsátásról szóló záradékokat, és bevezették az anyasági segélyt, valamint úgynevezett anyasági törvényt (Ley de Maternidad) hoztak, amely biztosította és szabályozta a nők szoptatáshoz és gyermekágyhoz való jogát. Ezen túlmenően megtiltották a nők alkalmazását olyan veszélyes vagy nehéz fizikai munkák esetén, amely az egészségüket, illetve jövőbeni anyaságukat veszélyeztette volna.⁴⁰

A nők politikai aktivitása

A köztársaság idején nem csupán számszerűen nőtt a női munkavállalók száma, militánsabbakká is váltak, egyre aktívabban vettek részt a sztrájkokban, tüntetéseken. A szocialista párt szakszervezete, az UGT 1932-es kongresszusán alacsonyabb tagdíj bevezetésével igyekezett megkönnyíteni a nők belépését, és fokozott

39 Juana Cobo: La mujer trabajadora en la II República. http://revolucionesspanola.elmilitante.org/articulos/mh_4.htm. A hozzáférés ideje. 2011 decembere.

40 Uo.

propagandatevékenységet folytatott a nők körében. Ennek eredményeként az 1929-es 18 ezer fős női taglétszám 1936-ra 142 ezerre emelkedett.⁴¹

A szocialista szakszervezet követelése, az „Egyenlő munkáért egyenlő bért!” jelszó azonban nem valósult meg a gyakorlatban. Általánosan jellemző maradt, hogy azonos munkáért a nők sokkal kisebb fizetést kaptak. Az olajbogyó szüretelésénél például a nőknek a férfiak bérének 50%-át fizették, az iparban pedig még ennél is kevesebbet. Ugyancsak megmaradt a hátrányos megkülönböztetés a munkanélküli-segély kapcsán, miután Spanyolországban az ideiglenes jellegű munkát vállalók nem részesülhettek segélyben. A női munkavállalók többsége viszont éppen ebbe a kategóriába tartozott. Ennek következtében 1933-ban 200 ezer munkásból mindössze 100 nő (0,05%) kapott munkanélküli-segélyt.

A szocialista UGT mellett az anarchista-anarchoszindikalista indíttatású Szabad Nők (Mujeres Libres) nevű szervezet is aktív részt vállalt abban, hogy segítse a nők beilleszkedését a munka világába, elsősorban óvodák, étkezdék létesítésével, a nők oktatásával, szakmai képzésével. A szervezet taglétszáma 1936-ban 500 fő volt, 1938-ban viszont már 30 ezer tagja volt. Hasonlóképpen a Spanyol Kommunista Párt is tevékeny propagandát folytatott a nők körében, melynek eredményeként a női tagok létszáma az 1936-os 179 főhöz képest 1938-ra 4203 főre emelkedett.⁴²

Dolores Ibárruri („La Pasionaria”), a Spanyol Kommunista Párt emblematikus alakjának visszaemlékezései szerint a jobboldali kormányzás idején, főként az 1934-es asztúriai bányászfelkelés leverése után a köztársasági és a kommunista nők között egyre szorosabb együttműködés bontakozott ki: *„Mi, kommunista asszonyok, bejártunk a köztársasági pártok központjaiba, ahol összegyűltek e pártok nőtagjai; szívélyesen elbeszélgettünk és vitatkoztunk velük, kifejtettük nézeteinket a helyzetről és a köztársasági pártok politikájáról. A köztársasági pártokhoz tartozó asszonyok között – s itt nem beszélek olyan ismert politikusokról, mint Victoria Kent vagy Clara Campoamor, hanem a köztársasági nőszervezetek egyszerű tagjairól – tucatszám találtunk olyanokat, akik politikai tehetség dolgában semmivel sem maradtak pártjaik vezetői mögött...”*⁴³

A második köztársaság idején az oktatás terén is nagy előrelépést tapasztalunk. Engedélyezték a vegyes iskolákat, a koedukált oktatást. Eltörölték a háztartási tantárgyakat és a vallásoktatást. A munkásnők számára esti iskolákat hoztak létre, és jelentősen csökkentették a női írástudatlanságot.⁴⁴

A nők közéleti szerepvállalása terén a legjelentősebb eseményt az első női miniszter kinevezése jelentette. A polgárháború kirobbanása után, 1936 novemberében nevezték ki Federica Montsenyt, egy anarchista vezetőt, újságírónőt, aki nem csupán Spanyolország, hanem Nyugat-Európa első női minisztere lett. Mindössze

41 Uo.

42 Uo.

43 Dolores Ibárruri: Az egyetlen út. Szerk. Kardos György. Kossuth–Magvető, Bp., 1964. (Tények és Tanúk) 158.

44 Francisco de Luis Martín: La FETE en la Guerra Civil española (1936–1939). Ariel, Barcelona, 2002. 175–188.

néhány hónapig tartó egészségügy-miniszteri működése alatt nagyszabású programot indított el. Spanyolország történetében először segélyprogramokat szervezett a fogyatékosok foglalkoztatására, az árvaházakat „gyermekotthonokká” alakította, segítséget nyújtott a prostituáltaknak, akik szakmát tanulhattak, bevezette és szabályozta az abortuszt, megszervezte a terhes nők élelmezését és a háborús menekültek megsegítését. Mindezek megvalósítására azonban nem volt elég ideje. 1937 májusában, az anarchistákkal és trockistákkal való leszámolás után le kellett mondania posztjáról. Federica Montseny „egy új nőtípust testesített meg, aki politikai tevékenységével csaknem egy évszázaddal megelőzte korunk szociálpolitikáját”.⁴⁵

Nők a polgárháborúban

A polgárháború kirobbanásával a nők élete teljesen megváltozott.⁴⁶ A köztársaság védelmére szólító propaganda hatására sokan ragadtak fegyvert, lőszergyárakban dolgoztak és segélyeket szerveztek. A háború első heteiben a fegyvert fogó milicista nőket a „haza hőseiként” üdvözltek. Megítélésük azonban néhány hónap elteltével megváltozott, ekkor a propaganda már arra mozgósította a nőket, hogy ne a fronton, hanem a hátszágban tevékenykedjenek. Ez a hirtelen változás több okra vezethető vissza. Az egyik fő érv a női milicisták ellen az volt, hogy nem értenek a fegyverekhez. (Erre vonatkozóan elég George Orwell híres művét felidézni, hogy tudjuk, a katonai felkelést követően a férfi milicisták, sőt később a nemzetközi brigádosok egy része sem értett a fegyverhasználathoz.) Néhány hónap alatt megváltozott a milíciák megítélése is, erről egyébiránt Orwell is beszámolt. Már nem heroizálták, hanem nevetség tárgyává tették őket, és megbízhatatlannak minősítették őket.⁴⁷ A köztársasági propaganda új jelszava ezért már így hangzott: „*Férfiak a frontra, nők a hátszágba!*” Ebben a kérdésben az egyébként teljesen megosztott politikai pártok kivételesen egyetértettek.

Az egyik kommunista szóvivő „nemes gesztusként” értékelte a nők lelkes csatlakozását a milíciához, bár hangsúlyozta, hogy tettüknek nem volt igazi súlya. Ezt azzal indokolta, hogy a nők felkészületlensége erősen korlátozta hatékonyságukat a frontvonalon. Hamarosan jogilag is szabályozták a nők szerepvállalását a fegyveres küzdelemben. Largo Caballero szocialista kormányfő rendelete értelmében 1936 szeptemberétől a nőknek el kellett hagyniuk a frontvonalat. Az intézkedésnek köszönhetően 1937 elejétől drasztikusan lecsökkent a női milicisták száma a frontokon.⁴⁸

45 Elena Salgado szocialista egészségügyi miniszter méltató szavai a Federica Montsenyről szóló életrajzi könyv bemutatóján (*Irene Lozano: Federica Montseny. Una anarquista en el poder. Espasa, Madrid, 2005*). La primera mujer ministra de Europa era anarquista y española. www.elmundo.es/elmundolibro/2005/02/07/historia/1107797501.html. A hozzáférés ideje: 2011 decembere.

46 A tanulmány csak a köztársaság oldalán harcoló nők helyzetével foglalkozik.

47 *George Orwell: Hódolat Katalóniának. Cartafilus, Bp., 1999.* 14–21.

48 *Mary Nash: Miliciana, vete a tu casa – Por qué las organizaciones antifascistas retiraron del frente a las mujeres durante la guerra civil? El País 1999.* szept. 5. 12.

A nők felkészületlenségére hivatkozó érvelés mellett megjelent egy másik probléma is: a prostitúció kérdése. Ahogy a férfi milicisták, úgy a nők is heterogén csoportot alkottak. Dr. Félix Martí Ibáñez korabeli szexológus, író és anarchista reformer a milicista nőket három csoportba sorolta: szerinte a politikai meggyőződésből fegyvert fogó nők kisebbséget alkottak, a többséget az úgynevezett „romantikus nők” csoportjába sorolta, akik a korabeli mozifilmek inspirálta kalandvagyból indultak a frontra, ahol elsősorban ápolónóként tevékenykedtek. Az ő besorolása szerint a harmadik csoportba a prostituáltak tartoztak.⁴⁹

A frontot megjárt milicista nők megítélése jóval árnyaltabb képet nyújt erről a kérdésről: voltak ugyan prostituáltak a frontvonalakon, de rendkívül csekély számban. Tény azonban, hogy a háború alatt az erkölcsi normák is megváltoztak. Sok milicista nő a párjával együtt ment a frontra harcolni, sokan közülük a háború után össze is házasodtak. A fronton, a harcok során, amikor az emberek naponta az életüket kockáztatták, a szexuális normák is mások voltak, azaz teljesen természetesnek tekintették két ember közös megegyezésen alapuló szexuális kapcsolatát. Valójában inkább a hátszágban jelentett problémát a virágzó prostitúció, aminek már 1937-től komoly egészségügyi következményei voltak a nemi betegségek tömeges terjedése miatt. Egy barcelonai ápolónő megjegyzése szerint a nemi betegségeknek „több áldozata volt, mint a puszkagolyóknak”.⁵⁰

Volt azonban egy harmadik oka is annak, hogy a nőket kivonták a frontokról. A fegyveres konfliktus elhúzódása miatt napirendre került a katonai fegyverem megerősítésének kérdése, a spontán létesült népi milíciák militarizálása. Ez a törekvés főként 1937 májusa után figyelhető meg, a kommunista irányvonal megerősödésével. A fegyverrel harcoló nők gyakorlatilag a politikai harc áldozataivá váltak: a két markánsan különböző katonai intézménymodell: a minden hierarchiát nélkülöző, önkéntes alapon szerveződő népi milíciák és a szigorúan hierarchizált reguláris fegyveres erők modellje között folyó politikai küzdelem áldozataivá.⁵¹

A polgárháború végén a francóista megtorlás a nőket sem kímélte. Paul Preston brit történészt idézve: „a köztársaság feminista forradalmát brutális erőszakkal visszájára fordították”.⁵² 1939–1940-ben mintegy 30 ezer nő raboskodott saját vagy hozzátartozóinak politikai meggyőződése miatt Franco börtöneiben. Közülük csak a madridi ventasi börtönben ezer nőt végeztek ki.⁵³

49 Uo. 13

50 Uo. 13.

51 Orwell, G.: i. m. 38–39.

52 Preston idézi: La mujer durante la Guerra Civil española – 5 de noviembre de 2002. http://bib.cervantesvirtual.com/historia/tertulias/tert_mujer_guerra_civil.shtml. A hozzáférés ideje: 2011. decembere.

53 Cobo, J.: i. m.

ANITA ZALAI
WOMEN'S ROLE IN SPAIN DURING THE SECOND REPUBLIC
(1931–1939)

The Second Republic – proclaimed on the 14th of April of 1931 – was the first permanent democratic system in contemporary Spanish history and resulted in numerous political, social and economic changes. Among the reforms figured those measures which aimed at the improvement of women's living conditions. Women were not only able to hold public offices, but also acquired various rights in terms of marriage and domestic matters, furthermore in the field of education.

The 1931 Republican Constitution included the introduction of women's suffrage, recognized equality between genders for the first time in the history of Spain and enacted civil marriage and divorce. In this respect, Spain became one of the most progressive countries in Europe.